

УДК 342.4:94]:929 “1827/186.”

*Богдан Іванович Андрушишин,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ORCID: 0000-0002-5490-6874*

ТЯГЛІСТЬ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА (КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЄКТИ ГЕОРГІЯ АНДРУЗЬКОГО)

Постановка проблеми. Визначним історико-соціальним і культурним явищем на черговому етапі українського державо- і правотворення стали проєкти конституції кирило-мефодіївців. Один з радикальних представників Кирило-Мефодіївського братства Георгій Андрузький, який орієнтувався на Тараса Шевченка, став автором документа під назвою «Начерки Конституції Республіки», написаного під впливом ідей «Книги буття українського народу», популярного історико-політичного маніфесту, у якому висловлюється фактично революційна позиція визволення від кріпацтва і деспотії та створення федерації слов'янських республік, тобто звучить ідея національної і політичної суверенності України і водночас ідея рівності всіх слов'ян [1, с. 347, 349] на засадах федералізму – Слов'янщини.

Початок інтерпретації українсько-російських відносин ранньомодерної доби, осмислення концепції самобутності й самодостатності етногенезу українців і росіян були закладені в основу праці М. Костомарова «Книга буття українського народу», у якій він, зокрема, обстоював положення, «що українська народність, яка почала формуватися близько VI ст., істотно різниться від російської як на побутовому рівні, за характером та духовністю, так і за своїми політичними ідеалами та уявленнями» [2, с. 1508].

Підготовка і написання «Начерків...» збігалися з першим етапом національно-культурного відродження на Слобідській і Лівобережній Україні, ініційованим «знизу» когортою освічених представників української шляхти, до якої належав Георгій Андрузький (народився 1827 р. на Полтавщині у родині дрібного поміщика).

На час створення Кирило-Мефодіївського товариства (1846 р.) Георгій Андрузький був 19-річним студентом I курсу юридичного факультету університету Св. Володимира.

Про провідну роль Київського національного університету імені Тараса Шевченка в українському модерному націотворенні зазначав з нагоди 185-річчя заснування тодішній його ректор Леонід Губерський: «Створений указом тогочасного російського імператора Миколи I, Київський університет, всупереч монаршим сподіванням, відіграв одну з провідних ролей в українському модерному націотворенні, а служіння на користь імперії змінив на служіння на користь власного народу. У стінах нашого університету розкрився геній Михайла Максимовича, тут народилися палкі декларації Кирило-Мефодіївців, лунала поезія Тараса Шевченка...

Спроектований імператорською владою як опора монархії на шляху реалізації її ідеї формування монолітної російської політичної нації, базованої на вірності цареві, православній церкві та єдиній «народності», університет трансформувався у постійне джерело неспокою, інтелектуального та політичного спротиву, продуцента суспільних дискусій, генератора революційних ідей. Викриття польських національних товариств наприкінці 1830-х років, розгром Кирило-Мефодіївців у 1847 році, ... підносили його суспільне значення, перетворювали на ключового творця вітчизняної історії» [3].

Історична спадщина кирило-мефодіївців проливає світло на зародки в українській політико-правовій думці ідей громадянського суспільства, розвинутого пізніше у працях Б. Кістяківського, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін. [4, с. 182].

Історико-правовим особливостям українського конституціоналізму низку праць присвятив О. Мироненко. Зокрема, він писав: «40-і роки XIX ст. виявились етапними для еволюції української державності і, зокрема, для трансформації доктрини вітчизняного конституціоналізму через вихід на суспільну і державницьку арену найвищої національної гордості українського народу – поета і мислителя Т. Шевченка (1814–1861)» [5, с. 141]. Стосовно впливу ідей Тараса Шевченка на кирило-мефодіївців автор зазначає: «Револьюційно-радикальне крило товариства (Г. Андрузький, М. Гулак, О. Навроцький, І. Посяда та ін.) керувалося «теорією насилля» в інтерпретації Т. Шевченка, під впливом якого і ще одного із засновників братства М. Гулака в товаристві народилася ідея селянської революції як єдиного засобу повалення царизму, ідея встановлення народного правління на Україні» [5, с. 142].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми історико-правових витоків сучасного українського конституціоналізму у різні періоди набули відображення у працях науковців відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: І. Усенка, В. Горбатенка, В. Бабкіна, Т. Бондарук, І. Музики, О. Самойленко, А. Іванової та ін. Означенні проблеми висвітлювали: Д. Белов, С. Головка, І. Варава, А. Кормич, А. Козаченко, А. Крусян, В. Кампо, В. Нестор, О. Рогач, В. Олійник, О. Скрипнюк, І. Терлюк, А. Фока, Л. Шевчук, О. Ярмиш та ін.

Послідовно досліджували проблему української конституції у вітчизняній юридичній науці вчені-конституціоналісти М. Баймуратов, Н. Батанов, О. Копиленко, Г. Мурашин, В. Погорілко, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Шаповал, В. Федоренко, Ю. Шемшученко та ін., історики П. Сохань, А. Слюсаренко, М. Томенко, І. Глизь та ін.

З'ясовуючи феномен конституції як основного закону держави, В. Шаповал пише: «Врешті-решт, у контексті історичного розвитку конституція – це насамперед система обмежень державної влади у вигляді встановлених в особливому акті (основному законі) прав і свобод індивіда, а також гарантії реалізації цих прав і свобод» [6, с. 339].

Важливе значення для висвітлення означеної нами проблематики мають праці з дослідження джерел конституційного права у регулюванні суспільних відносин, написані такими авторитетними дослідниками, як: Ю. Шемшученко, О. Скрипнюк, В. Погорілко, Н. Пархоменко, О. Ющик, Н. Оніщенко, В. Шаповал; представниками «харківської школи», серед яких – В. Тацій, Ю. Битяк, М. Цвік та ін. [7, с. 3, 48].

Мета статті – здійснити історико-правовий аналіз конституційних проєктів наймолодшого члена Кирило-Мефодіївського братства Георгія Андрузького під назвою «Начерки Конституції Республіки» на тлі законотворчих процесів першої половини та середини XIX ст. в Україні, зокрема, конституційних проєктів кирило-мефодіївців, підкреслити вплив на підготовку і зміст документів ідей «Книги буття українського народу» та революційних ідей Тараса Шевченка.

Основні результати дослідження. Як і багато інших братчиків, Г. Андрузький був прибічником ідеї федерації слов'янських народів, скасування кріпацтва та впровадження республіканського способу правління [8, с. 87].

О. Мироненко підкреслює, що «трансформація конституційної концепції» Г. Андрузького еволюціонувала «від ідеї конституційної монархії до республіканської моделі державного устрою» і була, викладена ним у трьох проєктах «Начерки Конституції Республіки» [5, с. 142–143]. Науковець особливо наголошує на значенні «його ідей про охоронні або наглядові («блюстительные») та цензурні комітети. Охоронні або наглядові комітети у складі стряпчого (прокурора чи іншого законника), кількох його помічників та канцелярії передбачалися майже на всіх рівнях: у федерації, у штатах, в областях та округах. Функції таких комітетів не виписані, але із загального списку проєкту можна зробити висновок, що на них покладалися обов'язки нагляду за дотриманням законності у федерації як у цілому, так і на місцях. Цензурні комітети в проєкті тільки називаються. Функціонувати вони мали при президентах штатів (рішення таких комітетів міг опротестувати прокурор), а в державі цензурний комітет створювався при Законодавчих зборах» [5, с. 143]. О. Мироненко гіпотетично допускає, «що цензурні комітети повинні

були б мати деякі повноваження органів політичного чи адміністративного конституційного нагляду» [9, с. 143].

У своїй доповіді царю Миколі I (травень 1847 р.) про слов'янофілів шеф жандармів і головний начальник III відділення імператорської канцелярії О. Орлов давав загальну характеристику суспільно-політичної і духовної атмосфери у Київському університеті та середовищі братства. Він писав, що оскільки «університет Св. Володимира наповнений студентами з Малоросіян, то природно характер слов'янофільства перетворився там в українофільство. Шевченко, Куліш, Андрузький, Навроцький, Посяда та ін., хоч і не належали до Слов'янського товариства, тим не менше є українофілами, полум'яно перейняті думкою про відновлення мови і літератури Малоросії про покращення її побуту» [9, с. 307].

Під час арешту Георгія Андрузького, після повернення його з Пирятина, де він гостював у батька п'ять днів на Великдень, до Києва, доносив у III відділення губернатор І. Фундуклей, у нього виявили зошит з різними віршами і, крім усього, два проекти про перетворення Росії, написані власноруч Андрузьким і, за його твердженням, ним же самим створені, у чому ніхто інший участі не брав [10, с. 414]. Дослідники вважають, що два перші проекти написані у 1846–1847 роках під впливом Н. Гулака.

Студент Г. Андрузький «сам сочинял проекты конституций и вольные стихи», – писав у доповіді граф О. Орлов царю. Він характеризується як 19-річна особа, що «показує за розумом і характером всі ознаки дитинства» [11, с. 57].

Перший проект «Досягнення можливого ступеня рівності і свободи переважно у Слов'янських землях» передбачав встановлення конституційної монархії, скасування кріпацтва та станового поділу суспільства; другий проект «Ідеал держави» висвітлював проблеми свободи закону, правового статусу селян. На їх зміст наклали відбиток революційні ідеї декабристів, Т. Г. Шевченка, а також ідеї утопічного соціалізму та природного права.

У першому проекті Конституції Георгій Андрузький наголошував, що «закони для всіх одні й ті ж самі; місця і почесті доступні, безумовно, для всіх», «особиста свобода», «рівність перед законом», «благородство за заслугами, а не від народження». Перший проект Конституції містив три розділи: 1) «Досягнення можливої міри і свободи переважно у Слов'янських землях»; 2) «Про стан народу на Русі»; 3) «Про духовних» [10, с. 415–418].

Другий проект Конституції мав дев'ять розділів: 1) «Ідеал держави: стаття 1-ша – Про рівність; стаття 2-а – Про свободу; 3-я – Закон»; 2) «Про владу»; 3) «Про релігію»; 4) «Про стани»; 5) «Про повинності»; 6) «Податки, майно і капітал»; 7) «Майно селянина»; 8) «Підданство селянина»; 9) «Про військову службу» [10, с. 418–426].

Викликає інтерес бачення Г. Андрузьким мілітарної основи майбутньої держави. У Російській імперії основною військовою повинністю була «рекрутська, яку відбували різні категорії податкового населення, в основному селяни і міщани... Відбували її чоловіки у віці від 17 до 35 років, і для солдатів та матросів селянського походження вона була спершу позитивною. Її змінила 1793 року двадцятип'ятирічна, потім – з 1834 року – двадцятирічна, а з 1855 року – дванадцятирічна служба. Офіцерський корпус формувалася лише з дворян» [12, с. 450].

У цих проектах, як зазначалося у журналі слідства III відділення 7 справі Кирило-Мефодіївського товариства (березень-червень 1847 р.), Григорій Андрузький спочатку мав намір «залишити в Росії самодержавне правління, обмеживши царя лише законами, ним же виданими і потім обмежити царя представницькими властями (депутатами), допущенням опозиційних журналів та інше; і, насамкінець, визнав, що найкраще ввести республіканське правління» [9, с. 342].

Перші два проекти 19-річного студента були безсистемними і суперечливими, особливо у частині соціально-економічних змін, наприклад, спочатку він пропонує знищити дворянство як суспільну страту [9, с. 342], і залишити лише одні продуктивні класи, зокрема, купецтво, цехи і землеробів, приєднавши до них ще духовенство, потім, не знищуючи дворянство, визначити точно права дворян і вжити заходів до поступового викупу селян з кріпацтва. Військову службу він обмежував 20-ма роками, притому нижчим військовим чинам 10-ма [9, с. 342].

Жоден з проектів, на думку Т. Андрусяка, не був завершений, містив лише розробки окремих державно-правових проблем [3, с. 111].

Під час обшуку в оселі на засланні (березень 1850 р. у Петрозаводську) поліція вилучила у нього «Начерки Конституції Республіки». У них «погляди автора еволюціонували від обмеження до заміни монархічної форми влади на республіканську» [14, с. 43].

У доповіді III відділення В. Долгорукову значилося, що 1850 року в нього знову зайшли злочинні папери, які засвідчували, що він, залишаючись запеклим малоросом, не змінив напрямку своїх думок [10, с. 606]. Зазначено, що під час роботи над проектами Г. Андрузький мав значні проблеми зі здоров'ям, зокрема з зором.

З листа І. Посяди до М. Гулака від 4 квітня 1846 року довідуємося, що Г. Андрузький з дитинства страждав короткозорістю і, за прогнозами лікаря Караваєва, він «рано чи пізно осліпне, що він звільниться з університету, поїде (за словами самого Андрузького. – Авт.) до задніпровських старців тощо». Але, що характерно, до своєї вади він ставився спокійно, навіть дещо з гумором, «про все це він говорив весело» [11, с. 96]. Як людину хвору і не здатну «ні до якої практично корисної праці» характеризував Г. Андрузького на засланні в Петрозаводську В. Білозерський. У своєму листі від 31 березня 1850 року до В. Дубельта він зазначав, що важкий фізичний і моральний стан Г. Андрузького заслуговує всілякої участі [11, с. 438], а його розстроєна уява і самотність довели його майже до мономанії. На жалюгідне становище Г. Андрузького у Петрозаводську 19 квітня 1850 року вказував і чиновник III відділення В. Дубельт [11, с. 442]. Того ж 1850 року Г. Андрузький був удруге заарештований за написання «Конституції республіки» і відправлений у Соловецький монастир (де перебував до 1854 р.) [11, с. 472].

Звернемося до основних положень документа. «За структурою та змістом, – пише М. Тоненко, – «Начерки...» перегукувалися з народницькими конвенціями» [14, с. 43]. У «Начерках...» стверджувалося, що в основі публічного життя лежить громада у кількості від 200 до 2000 сімей. Вона керується управою у складі голови, старшини, депутатів, які закінчили гімназію, священника. До обов'язку управи належав нагляд за виконанням всіх загальних повинностей і розпоряджень начальства, суд і загальне управління [15, с. 55]. Тобто управа поєднувала у собі судову, розпорядчу і виконавчу владу. Підсудними на рівні громади були всі справи, окрім кримінальних. У виді покарань застосовували: догану, арешт, штраф, відсторонення від виборів, в'язниця.

Питання місцевого самоврядування є чи не центральним у проекті, оскільки громада виступала як основна, базова ланка держави. У її складі мала функціонувати продумана й справедлива податкова система. Особи, старші 20 років, обкладалися податком у розмірі 7 рублів і натурою. Кошти передбачалися як на культурно-освітні й соціальні потреби громади, так і на відрахування для утримання центральних органів влади. Передбачалося функціонування школи, церкви, богодільні, магазину, шинку, аптеки, громадської каси. За відсутності лікаря надавати медичну допомогу за окрему плату міг священник.

Передбачалося фіксоване забезпечення урядовців за вислугою років, безкоштовне навчання і виховання дітей-сиріт у школах. Винагорода мала бути за окремі конкретні для громади справи і для службовців. Автор бачив громаду повноцінним живим суцільним органом, де особливий акцент робився на соціально-культурній сфері, про що свідчать положення проекту стосовно планування вулиць, забудови і архітектури будівель, озеленення поселень, музично-пісенної творчості тощо [15, с. 55–58].

Цікавими видаються вимоги до кандидатів на керівні посади (голова, депутат, старшина, писар): встановлювався віковий, освітній і ценз осідлості, відсутність судимості та інших покарань протягом останніх трьох років. Голова і члени правління мали бути одруженими. Управління здійснювалося на демократичних засадах. Питання врегульовувалися простою більшістю голосів, але голова і старшина у голосуванні участі не брали. За несправедливе протестування депутат позбавлявся «мандата», а голова – місця, священник підлягав духовному покаранню. Встановлювалася чітка процедура засідань, звітності. Розмір оплати вчителя становив – 100 руб. грошима, 50 натурою, квартира – прирівнювався фактично до оплати голови [15, с. 56].

Згідно з «Начерками...» Андрузького до структури держави входили: громада, область, округ, штат. Механізм управління областю передбачав функціонування обласної палати та управління, обласної поліції, магістрату (для здійснення судочинства), консисторії (для управління державно-релігійною сферою) [15, с. 62].

Округ управлявся окружною палатою та правлінням. На думу покладали судові функції, земська поліція виконувала виконавські обов'язки. Церковно-релігійні питання підлягали підпорядкуванню духовної ради. Становить інтерес місце словесного суду, справи у якому велися усно й учасники процесу переважно схилялися до мирової угоди (щось на подобі сьогоднішніх медіацій) [15, с. 59–61, 63].

Штат повинен керуватися президентом штату, який мав віце-президентів та канцелярію. Рішення президента міг опротестувати прокурор [15, с. 63–64].

Структура федеративної держави передбачала 7 штатів на чолі зі своїми президентами: 1) Україна з Чорномор'ям, Галичиною і Кримом; 2) Польща з Познанню, Литвою та Латвією; 3) Бессарабія з Молдовою та Румунією; 4) Остзея; 5) Сербія; 6) Болгарія; 7) Дон.

Про ніяку федерацію вільних народів у самодержавній Російській імперії не могло бути й мови, але з матеріалів слідства впливає цікавий факт, який свідчить про те, що царський уряд змушений був зважати на розклад сил на міжнародній арені й вибудовувати свою зовнішню політику, беручи до уваги позицію держав-сусідів, до складу яких входило чимало слов'янських народів. «Уряд не може допустити міркувань про приєднання до Росії іноземних слов'янських народів, щоб не накликати незадоволення сусідніх, – держав, які володіють слов'янськими землями» [9, с. 307], – писав О. Орлов царю Миколі I.

Як видно із його доповіді, царський уряд у той же час до певної міри толерував культурницькі впливи на слов'янські народи, ініціював і фінансував наукові дослідження по вивченню культури західних і південних слов'ян, підтримуючи ідею загальнослов'янської єдності і панславізму, був переконаний у їхній корисності, оскільки слов'янофіли, на його думку, «займаються утвердженням у нашій вітчизні мов, звичаїв і способу мислення власне російських, очищенням нашої природності від зайвих домішок іноземного» [9, с. 306–307].

Державою загалом, згідно з Конституцією Г. Андрузького, керували Законодавчі збори, при яких діяв цензурний комітет і державна рада, до якої входили президент республіки, віце-президент, міністр, державні прокурори штатів. Уряд складався з міністерств іноземних справ і народної освіти, внутрішніх справ, військового і морського, фінансів і промисловості, наглядового комітету, державного тюремного комітету, діяли особи, що займали важливі посади з канцеляріями і державний магазин.

Основою добробуту громади і держави Андрузький бачив традиційну для України галузь – хліборобство «величезний хліб, нахилений від кількості зерна». Знаково, що на зорі нашої незалежності Ігор Юхновський еквівалентом ціни гривні пропонував зробити тонну пшениці. Та й нещодавно, виступаючи на урочистостях з нагоди 29-ї річниці Незалежності України, він же пропонував встановити середню оплату вчителя, еквівалентну 880 кг хліба на місяць, і щоб зарплата державних чиновників не перевищувала її у сотні разів. У проєкті передбачався принцип рівності всіх перед законом, верховенство закону. Сутність свободи Андрузький бачив у тому, що «я сам ні від кого, крім Бога, закону і влади, встановленої законом, не залежу».

Значне місце у проєкті відводиться духовно-освітній сфері. Крім обов'язкових шкіл з бібліотекою, на рівні громади функціонували і церкви, які утримувалися за її рахунок. Релігійне виховання в школі було обов'язковим, про що свідчить посада наглядача, яку обіймав священник. Він же наглядав і за притулками. В області передбачалася семінарія та університет, чоловічий і жіночий інститути, в окрузі – гімназія, чоловіче та жіноче робітничі училища, у штаті – духовна академія наук і мистецтв, академія народного слова, вищий жіночий виховний заклад, медична академія. Була виписана чітка вертикаль управління духовною сферою: Консисторія (замість благочинного) – в області; духовна рада, благочинний – в окрузі; синод – у штаті.

«Цікаво, – зазначає М. Томенко, – що у слов'янській конфедерації ми не знаходимо Росії, що було не характерно для української суспільно-політичної думки вказаного періоду. Проте слід взяти до уваги, що Георгій Андрузький належав до досить радикально налаштованої групи братчиків. У протоколі допиту знаходимо такі слова Андрузького: «При ній існувала мета малоросійська: встановлення Гетьманщини, якщо можна, окремо (бажання таємне), якщо ні – в Слов'янщині» [14, с. 44–45].

У «Начерках Конституції Республіки» Георгія Андрузького, пише С. Чорна, наймолодшого члена Кирило-Мефодіївського товариства, серед записів, знайдених під час обшуку, був і такий: «Щоб створити Україну, треба зруйнувати Росію» [16].

Висновки. Крім політичних звинувачень на адресу Г. Андрузького, значне місце у матеріалах слідства посідають питання літературної діяльності, поетичних патріотичних творів, присвячених описові й оцінці поневоленої України, у яких автор висловлював упевненість у можливість майбутнього відродження українського народу та його державності [17, с. 130–135]. Заслугує на увагу документ «Записки про поезію і мову», у якому Г. Андрузький обстоював право українців на свою літературу і мову [10, с. 429–430].

Список використаних джерел

1. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-ге вид., доопрац. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.
2. Матях В. Як інтерпретувалися українсько-російські відносини ранньомодерної доби національного історичного думкою другої половини XIX – перших десятиліть XX ст.? *За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі*: у 2 кн. / відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд.: Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2022. Книга 2. 801–1552 с.; іл. С. 1508.
3. Леонід Губерський. «Utilitas, Honor et Gloria». *Голос України*. 2019. 3 вересня 2019 р.
4. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, витоки, стратегія модернізації: монографія: у 2 т. / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка та акад. НАПрН України О. В. Скрипнюка / Т. 1: Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні. Київ: Юридична думка, 2018. 676 с.
5. Мироненко О. М. Конституційний суд України: історія і сучасність, доктрина і практика. Київ: Київська правда, 2011. 910 с.
6. Шаповал В. М. Феномен конституції як основного закону держави. *Антологія української юридичної думки*: в 10 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид. Дім «Юридична книга», 2005. 944 с.
7. Джерела конституційного права України. Київ: НВП «Видавництво “Наукова думка”» НАН України, 2010. 710 с.
8. *Енциклопедія історії України*. Т. 1: А–В. Київ: Наукова думка, 2003. 688 с.
9. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1990. Т. 3. 1990. 440 с.
10. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1990. Т. 2. 1990. 696 с.
11. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко; редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін. Київ: Наук. думка 1990. Т. 1. 1990. 544 с.
12. Шандра В. Які військові повинності відбувала людність українських земель упродовж XIX – початку XX ст.? *За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі*: у двох книгах / відпов. ред. Валерій Смолій; упоряд. Геннадій Боряк, Олексій Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2022. Книга 1. 800 с.
13. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А–Г. 1998. 669 с.
14. Томенко М. В. Україна: історія Конституції: навч. посіб. Київ: Генеза, 2015. 114 с.
15. Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Київ: Право, 1997. 464 с.
16. Чорна Світлана. Основний Закон: цінності, які обстоюємо та які мають глибоке історичне коріння. *Голос України*. 2022. 20 червня.
17. Андрусишин Б. І. Право українців на свою мову в конституційних проектах Георгія Андрузького. *Наукові засади державотворення і правотворення: історія, сучасність і перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19 серпня 2021 р.). До 30-річчя незалежності України / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2021. 372 с.

References

1. Dziuba I. M. Taras Shevchenko. Zhyttia i tvorchist. 2-he vyd., dooprats. Kyiv: Vyd.dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008. 718 s.

2. Matiakh V. Yak interpretuvalysia ukrainsko-rosiisko vidnosyny rannomodernoi doby natsionalnoiu istorychnoiu dumkoiu druhoi polovyny KhKh – pershykh desiatylyt KhKh st.? *Za Identychnist i Nezalezhnist. Viina Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy, heopolitychni paraleli*. Udvokh knykh / Vidpov. red. Valerii Smolii; uporiad.: Henadii Boriak. Oleksii Yas. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Klio”», 2022. Knyha 2 801–1552 s.; il.. S. 1508.
3. Leonid Huberskyi. «Utilitas, Honor et Gloria». *Holos Ukrainy*. 2019. 3 veresnia 2019 r.
4. Hromadianske suspilstvo v Ukraini: suchasnyi stan, vytochy, stratehiia modernizatsii: monohrafiia: U 2 t. / za zah. red. akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshuchenka ta akad. NAPrN Ukrainy O.V. Skrypniuka / T. 1: Zahalnoteoretychni ta konstytutsiino-pravovi aspekty rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2018. 676 s.
5. Myronenko O.M. Konstytutsiinyi sud Ukrainy: istoriia i suchasnist, doktryna i praktyka. Kyiv: Kyivska pravda, 2011. 910 c.
6. Shapoval V. M. Fenomen konstytutsii yak osnovnogo zakonu derzhavy. *Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky*: V 10 t. / Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova) ta in. Kyiv: Vyd. Dim «Iurydychna knyha», 2005. 944 s.
7. Dzherela konstytutsiinoho prava Ukrainy. Kyiv, Naukova dumka NAN Ukrainy, 2010. 710 s.
8. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 1-y tom. A-V. Kyiv: Naukova dumka, 2003. 688 s.
9. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo : U 3 t. / AN URSR. Arkheohraf. komisiia ta in.: uporiad. M. I. Butych, I. I. Hlyz, O. O. Franko; redkol.: P. S. Sokhan(holov. red.) ta in. Kyiv: Nauk. dumka 1990. T. 3.1990. 440 S.
10. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo: U 3 t. / AN URSR. Arkheohraf. komisiia ta in.: uporiad. M. I. Butych, I. I. Hlyz, O. O. Franko; redkol.: P. S. Sokhan (holov. red.) ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1990. T. 2. 1990. 696 s.
11. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo: U 3 t. / AN URSR. Arkheohraf. komisiia ta in.: uporiad. M. I. Butych, I. I. Hlyz, O. O. Franko; redkol.: P. S. Sokhan(holov. red.) ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1990. T. 1. 1990. 544 s.
12. Shandra V. Yaki viiskovi povynnosti vidbuvala liudnist ukrainskykh zemel uprodovzh KhKh – pochatku KhKh st.? *Za Identychnist i Nezalezhnist. Viina Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy, heopolitychni paraleli*. Udvokh knykh / Vidpov. red. Valerii Smolii; uporiad.: Henadii Boriak. Oleksii Yas. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo “Klio”», 2022. Knyha 1. 800 s.
13. Iurydychna entsyklopediia: V 6 t. / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998. T. 1: A-H. 1998. 669 s.
14. Tomenko M.V. Ukraina: istoriia Konstytutsii: [navch. posib.] / Mykola Tomenko. Kyiv: Heneza, 2015. 114 s.
15. Istorii ukrainskoi Konstytutsii / Uporiad. A. H. Sliusarenko, M. V. Tomenko. Kyiv: Pravo, 1997. 464 s.
16. Svitlana Chorna. Osnovnyi Zakon: tsinnosti, yaki obstoiuiemo ta yaki maiut hlyboke istorychne korinnia. *Holos Ukrainy*. 2022. 20 chervnia.
17. Andrusyshyn B. I. Pravo ukraintsiv na svoiu movu v konstytutsiinykh proektakh *Heorhiia Andruzskoho. Naukovi zasady derzhavotvorennia i pravotvorennia: istoriia, suchasnist i perspektyvy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 19 serpnia 2021 r.) Do 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy / za zah. red. akad. NAN Ukrainy Yu.S. Shemshuchenka. Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2021. 372 s.

Андрусишин Б. І. Тяглість правових традицій українського законодавства (конституційні проекти Георгія Андрузького)

У статті здійснено історико-правовий аналіз конституційних проєктів кирило-мефодіївців, а, зокрема, «Начерків Конституції Республіки» члена товариства Георгія Андрузького як черговий важливий етап українського право- і державотворення. Проаналізовано напрацювання українських вчених-правників, істориків, філософів, які займалися вивченням цієї проблематики. Виокремлено історико-правові особливості українського конституціоналізму, вплив спадщини кирило-мефодіївців на зародки в українській політико-правовій думці ідей громадянського суспільства. Розкривається вплив революційних ідей Тараса Шевченка на створення «Начерків Конституції Республіки». Наголошено на провідній ролі Київського університету святого Володимира в українському модерному націотворенні, джерелі революційних ідей. Розкрито еволюцію конституційної концепції Г. Андрузького від форми конституційної монархії до ідей республіки. Через призму історії, коли Україна перебувала у складі Російської імперії, проаналізовано передбачені у проєкті ідеї політичної рівності прав громадян перед законом, необхідність скасування кріпацтва та станових привілеїв, земельної реформи у контексті наділення селян землею, запровадження політичних свобод, справедливої податкової системи для населення, створення системи загальної освіти, заснування центральної і місцевої преси, військової реформи, обстоювання для українців права на свою мову та культуру. Зроблено оцінку конституційних проєктів Г. Андрузького як визначних пам'яток суспільно-правової думки першої половини та середини XIX ст.

Ключові слова: Україна, Кирило-Мефодіївське братство, Георгій Андрузький, Тарас Шевченко, «Начерки Конституції Республіки», Микола І, Київський університет св. Володимира, М. Костомаров, Гетьманщина, конституційна юрисдикція, державотворення, українофіли, слов'янофіли, самодержавство, жандарми.

Andrusyshyn B. I. Continuity of legal traditions of Ukrainian legislation (Constitutional projects by George Andrusky)

The legislative process of the first half and middle of the 19th century is considered. in Ukraine, in particular, the constitutional projects of Cyril and Methodius. A historical and legal analysis of the constitutional drafts of the youngest member of the Cyril and Methodius Brotherhood, George Andrusky, entitled «Outlines of the Constitution of the Republic» was made. The influence on the preparation and content of the documents of the ideas of the «Book of the Being of the Ukrainian People» and the revolutionary ideas of Taras Shevchenko is emphasized. Against the historical background of the era, the reaction of the tsarist guard to the creation of St. Volodymyr's Kyiv University and its role in modern Ukrainian nation-building, the formation of ideas of political resistance and free-thinking are highlighted. The work of Ukrainian lawyers, historians, philosophers who studied this problem was analyzed. The historical and legal features of Ukrainian constitutionalism, the influence of the Cyril-Methodist heritage on the germs of civil society ideas in Ukrainian political and legal thought are highlighted. The evolution of the constitutional concept of H. Andruzsky from the ideas of the constitutional monarchy to the republican form of government is revealed. The ideas of equality before the law of the rights of citizens, the need to abolish serfdom and estate privileges, land reform in the context of giving peasants land, the introduction of political freedoms, a fair tax system for the population, the creation of an accessible general education system, the establishment of central and local press, military reform, defense of Ukrainians' right to their language, literature, and culture in general. Considerable attention is paid to the structure of state power of the future state, especially local self-government, the community, which in the project is almost the main, basic link of the state. A solution to the problems of health care and social security is proposed. Worthy of attention in the project are the provisions that set out the requirements for candidates for management positions, in which the age, educational and residency qualifications, the absence of a criminal record and other punishments during the last three years, and the voting procedure were established. The order of coexistence with neighboring countries, first of all with Slavic countries, was envisaged. The statement that the basis of the state's well-being is the agricultural sector is considered relevant. The essence of a citizen's freedom, religious education at school, maintenance of the church at the expense of the community has been determined. It is emphasized that the thoughts and considerations expressed by H. Andruzky in the draft constitution were developed in the future in the process of development of Ukrainian constitutionalism and law-making.

Key words: Ukraine, Cyril and Methodius brotherhood, George Andrusky, Taras Shevchenko, «Outlines of the Constitution of the Republic», Mykola I, Kyiv University of St. Volodymyr, M. Kostomarov, Hetmanship, constitutional jurisdiction, state formation, Ukrainophiles, Slavophiles, autocracy, gendarmes.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-100-107